

A GAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOMPOLITIKA ALAPKÉRDÉSEI AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN, 1945–1946

A második világháború két utolsó évében egyre inkább aggasztotta az amerikai társadalmat a háború befejezése utáni időszak problematikája. Az aggodalom általános volt, de az okai, függően az egyes osztályok, rétegek, csoportok érdekeitől, különböztek egymástól. Az aggodalom abból a felismerésből fakadt, hogy a háború befejeződéssel megszűnik a hadi gazdaság teremtette konjunktúra. Az új helyzet perspektívája természetesen más következményeket jelentett a big businessnek, mint a közép- és kisvállalkozónak, mást a farmernek, mint a bérlőnek, a részes aratónak és a mezőgazdasági munkásnak, ismét mást a szervezett munkásnak, mint a szervezetlen dolgozónak és a különböző alkalmazottaknak. A big businessnek és a viszonylag kisszámú közép-, illetve kisvállalkozónak a kormányzati hadi rendelkezések törlése, a profit csökkenése, sőt a békegazdálkodásra való áttérés megvalósításáig annak esetleges kiesése, az anyag- és munkaerő-ellátás bizonytalanná válása stb. jelentett gondot. A hadi rendelkezésekben nem részesült közép- és kisvállalkozónak a polgári igényeket kielégítő termelésre átálló nagyvállalatok fokozódó versenyével kellett számolnia. A farmer a háború alatt jelentősen megnőtt hazai és külföldi kereslet drasztikus visszaesésének és az árak zuhanásának veszélyével nézett szembe. A bérlő, a részes arató és a mezőgazdasági munkás megélhetése a farmer szerződési és alkalmazási hajlandóságától függött. A szervezett munkás a bérek csökkentésétől, sőt munkahelyének elvesztésétől tartott, de bízott szakszervezete védelmében. A nem szervezett munkásokat és más alkalmazottakat a munkáltatóiknak való kiszolgáltatottságuk fokozódása aggasztotta. Végző soron az ország háború utáni gazdasági helyzetének alakulásától függött: beigazolódik-e az aggodalom, illetve milyen mértékben hat hátrányosan a háborús konjunktúra megszűnése a társadalomra.

A háború utáni gazdasági helyzetet illetően borulató nézetek, becslések befolyásolták a közhangulatot. A legtöbb közgazdász nagymérvű recessziót, tömeges munkanélküliséget jósolt. A pesszimista prognózisok az I. világháború utáni állapotokra figyelmeztettek, amidőn a rövid ideig tartó fellendülést az 1920–21-es válság követte. Utaltak arra, hogy a II. világháborúban jelentősen kibővültek a termelési kapacitások, melyek békeidőben túlméretezettnek fognak bizonyulni. Egy 1944-es becslés az európai háború befejezése után 50 százalékos termelésesökkenéssel számolt, a Japán feletti győzelmet követően még nagyobb visszaesést helyezett kilátásba. A békegazdálkodásra való áttérés, a rekonverzió fő feladatait a következőkben jelölte meg: 12 millió katona leszerelése és munkához juttatása; 20 millió hadiüzemi dolgozó demobilizálása és foglalkoztatása; a hadirendelések törlése; kb. 2500 állami tulajdonban levő gyár áruba bocsátása, bérbeadása; 50 milliárd dollár rugó árukészlet likvidálása; a kölcsönbérlet átmeneti meghosszabbítása a szövetségesek gazdaságának stabilizálása céljából; külföldi segélyek nyújtása; a rekonverzió rendezett végrehajtása érdekében az illetékes kormányservek tevékenységének folytatása, figyelemmel az árstruktúra stabilitására.¹

A rekonverzió problematikája szükségszerűen összekapcsolódott a szövetségi kormányzati funkciók és a központi tervezés kérdéskörével. Politikai és tudományos

fórumokon, szakszervezetekben, farmerszövetségekben, az üzleti világban heves viták folytak. Eltérő következtetésekre jutottak. Az előzmények a 30-as évekre nyúltak vissza. Az a sajátos helyzet állt elő, hogy szinte reprodukálódtak a 2. világháború előtti évtized vitái. Az 1933. március 4-én hivatalba lépett Roosevelt-kormány abban a meggyőződésben vette számba feladatait, hogy az 1929 őszi kirobbant nagy gazdasági válság megcáfolta elődje, a Hoover-rezsim államvezetési felfogását, melynek értelmében nem egyeztethető össze a szövetségi kormányzat funkcióival a gazdaság működési mechanizmusába való közvetlen, folyamatos beavatkozás. Roosevelt és munkatársai e felfogással ellentétben arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a válság a gazdaság folyamatait irányító, azokba mélyen beavatkozó államvezetés — az ún. társadalmi tervezés — szükségességét bizonyította be; a szövetségi kormányzat feladata nem csupán a válságból való kilábalás és az állapotok korábbi alapokon történő normalizálódásának előmozdítása, hanem a tőkés rendszer jobb funkcionálása érdekében a gazdasági-társadalmi struktúra korszerűsítése is. Helyreállítás és reform — e kettős feladat lett az új irányzat, a New Deal jelmondata. Kezdetét vette a 2. világháború kitöréséig tartó időszak, melynek során a kormányzat egy sor kísérlettel törekedett a gazdaság élénkítésére, megszilárdítására, a tömegek létfeltételeinek javítására, ösztönözve a Kongresszust a gazdaság és társadalom reformját megalapozó törvényalkotásra. A néhány éves időszak folyamatai ismételten kiéleződő politikai harcok közepette mentek végbe. A gazdaság kilábal a válságból, fokozatosan regenerálódott, a tömeges munkanélküliség csökkent, de nem szűnt meg, a bruttó nemzeti termék 1937 derekán már meghaladta az 1929-es szintet. 1937–38-ban ismét recesszió tört az országra, a gazdaság határozott kormányzati beavatkozással háromnegyed év alatt leküzdötte a pusztítás erőit, de tevékenysége a világháború küszöbéig nem jutott vissza az 1937 nyarán elért szintre. A New Deal konzervatív ellenfelei elutasították a szövetségi kormányzat beavatkozásának koncepcióját és gyakorlatát. Kudarcok sorozatának tekintették a kormányzat kísérleteit, az 1933-tól 1939-ig tartó éveket az amerikai történelem dicstelen időszakának minősítették, melynek során a szövetségi beavatkozás képtelen volt megoldani a gazdaság megszilárdításának feladatait. Álláspontjuk fő bizonyítékait az 1937–38-as recesszióban és a háború kitörésekor még mindig csaknem 9,5 millió munkanélküliségben látták. A 30-as évek letagadhatatlan teljesítményeiről akként vélekedtek, hogy azok nem a washingtoni beavatkozás sikeréről, hanem a gazdaság önszabályozó képességéről tanúskodtak. Ismételten hangoztatták, hogy a New Deal megoldatlan feladatait a fegyverkezés végezte el, s e nemzetmentő tevékenység oroszlán-része az óriásvállalatoké volt. A big business fegyverkezéssel kapcsolatos szerepére hivatkozó érvelésnek nem volt erőssége a tisztánlátás. A világháború alatt a kormányzat nem pusztán beavatkozott, hanem a hadirendelések révén a fő munkaadó volt, s a kormánysszervek gépezete a gazdaság átfogó szabályozását és ellenőrzését valósította meg.

A 2. világháború utolsó éveiben kibontakozó vitákon a New Deal hívei a 30-as évek gazdaság- és társadalompolitikájának továbbfejlesztését sürgették. Tudatában voltak annak, hogy ingoványos talajra tévednek, ha az 1933-tól 1939-ig tartó időszak eredményeire hivatkoznak. Az a tény, hogy 1937 derekán megtorpant a gazdaság regenerálódása, majd a New Deal-t elutasító tábor által Roosevelt-depresszióknak elnevezett visszaesés söpört végig Amerikán, ellenfeleik nyomós érve volt. Ennek kivédésére azt fejtegették a new dealer-ek, hogy a gazdaság megszilárdítását célzó erőfeszítések

hatásának érvényesüléséhez hosszabb időre lett volna szükség, a kormányzat a háború kitörésekor kénytelen volt felfüggeszteni a New Deal-kezdeményezéseket, de a békés viszonyok lehetővé teszik majd a félbemaradt folyamat megújítását. A New Deal ellenfelei szembehelyezkedtek ezzel a perspektívával. Másik fő ütőkártyájuk a szakszervezeti mozgalom 30-as években történt jelentős erősödése volt, melyért a szövetségi beavatkozást tették felelőssé; a munkásság által kiharcolt, törvényileg garantált jogokat az üzleti világ pozíciói ellen irányuló támadásnak, a gazdasági fejlődés hátráltatóinak nyilvánították. A helyreállítás és a reform útjait-módjait kereső Roosevelt-kormány több más intézkedése is felszította a New Deal-ellenes szenvedélyeket. Néhány példa: a New Deal ellenzéke a költségvetési deficit és az államadósság ürügyén kifogásolta a milliók nyomorát enyhítő segélyezési és közmunkaprogramokat, sérelmezte a nagy jövedelmek és a kincstárt megkárosító vállalatok fokozott adóztatását, az áramellátást monopolizáló ún. energiabirodalom hatalmának megnyirbálását, hadakozott az érték-tőzsde megrendszabályozásának programja ellen, vitába szállt az Egyesült Államokban eddig ismeretlen társadalombiztosítási rendszer megalapozásának terveivel. A New Deal háború utáni megújításának szószólói, okulva a 30-as évek tapasztalatain, a társadalom polarizálódásának elkerülésére törekedtek. A megoldást abban látták, hogy a New Dealre, mint alapra felépítendő új reformprogramnak össznemzeti érdeket kell képviselnie.²

A szövetségi kormányzati funkciók, a központi tervezés és a rekonverzió kérdésköre a 2. világháború befejezésének közeledtével mindinkább gyakorlati problémává vált. A New Deal felelősségét hovatovább aktuális feladatnak tekintő liberálisok,³ valamint a két szakszervezeti szövetség – az American Federation of Labor (AFL) és főleg a Congress of Industrial Organizations (CIO) –, a National Farmers Union farmerszövetség vezetői és egyes üzleti körök a washingtoni kormányzat háború utáni funkciói újraértelmezésének szükségességét hangoztatták. Elgondolásaik középpontjában az országra leselkedő gazdasági válság elkerüléséhez elengedhetetlen szövetségi tervezés állt. A hangadó liberálisok Roosevelt korábbi kezdeményezéseire alapozták terveiket. Az elnök még 1933-ban megalakított egy tervezési testületet, mely tanulmányokat dolgozott ki, majd 1939-től nemzeti erőforrások tervezési tanácsa (National Resources Planning Board) néven távlati kérdésekkel foglalkozott.

Roosevelt 1940. november 12-én utasítást adott az ellenségeskedések megszűnté után foganatosítandó gazdaság- és társadalompolitikai intézkedések programjának elkészítésére. A tanács által kidolgozott programot 1943. március 10-én kapta meg a Kongresszus a Fehér Háztól. Az Új Alkotmánylevélnek elnevezett dokumentum (New Bill of Rights) leszögezte a munkához és a méltányos bérhez, fizetéshez való jogot, s a következőkben jelölte meg a kormányzat feladatait: átfogó társadalombiztosítási program, országos betegbiztosítási és oktatási program kidolgozása, nagymérvű közmunkákat előirányzó politika megvalósítása, progresszív adózás bevezetése, monopóliumellenes intézkedések foganatosítása. A teljesség igénye nélkül kidolgozott program elveket, célokat fogalmazott meg, melyek megvalósítása, elfogadásuk esetén, hosszas előmunkálatokat, kongresszusi vitákat tett volna szükségessé. Az elaborátumban kifejezésre jutó szándék nyilvánvaló volt: a New Deal továbbfejlesztése, a szövetségi beavatkozás állandósítása, a korábbinál magasabb szintre emelése. A törvényhozás sem felkészülve nem volt a vitára, sem hajlandóságot nem mutatott az érdemi vizsgálódásokra. A terve-

zési tanács a haragvó Kongresszus áldozata lett. 1943 nyarán megszűnt a tevékenysége.⁴ A zsákutcába jutott javaslatok tovább éltek a Fehér Házban. Az elnök az Unió helyzetéről beszámoló 1944. január 11-ei kongresszusi üzenetében kinyilvánította a munkához, elegendő élelemhez, ruházathoz, pihenéshez, megfelelő lakáshoz, jó oktatáshoz, kielégítő orvosi ellátáshoz, betegség és munkanélküliség elleni védelemhez való jogot.⁵ A háború utáni gazdaság- és társadalompolitikai program kudarcából azt a következtetést vonta le, hogy az általa jóváhagyott célokat, elveket a nép tudomására kell hozni, s ez az 1944-es elnökválasztás idején történhet meg leghatékonyabban. Intencióinak megfelelően a demokrata párt országos konvencióján elfogadott platform leszögezte, hogy a párt garantálja a teljes foglalkoztatottságot. A republikánusok platformja óvatosabban fogalmazott: a magánvállalkozás révén megvalósítandó, lehető legstabilabb foglalkoztatottságot ígérte. Amikor azonban Thomas Dewey republikánus elnökjelölt kijelentette, hogy pártja kormányzata feladatának tekintené munkaalkalom teremtését mindenki számára, a demokrata vezetők rábeszéltek Rooseveltet, mondjon beszédet a teljes foglalkoztatottságról. Az elnök 1944. október 28-i chicagói beszédében meghirdette a később jelszóvá vált célt: 60 millió munkahely megteremtését a háború után.

A teljes foglalkoztatottság érdekében szükséges szövetségi tervezési tevékenységet tudományosan megalapozott koncepció támasztotta alá. Alvin Hansen, a Harvard Egyetem professzora, Keynes prominens követője, egyik előadásában kifejtette, hogy a régi piacgazdaság összeomlott, újjá kell építeni, modern feltételeknek megfelelő új mechanizmusra van szükség. A nagy cél – mondotta – a teljes foglalkoztatottság, megvalósítása érdekében rá kell térni a tervezésre; ha a demokratikus országokban nem folya a piacgazdaság hatékonyabb funkcionálását lehetővé tevő tervezés és új intézmények kifejlesztése, sötét jövő várna rájuk. A brit kormány által kibocsátott Fehér Könyvben kifejezésre jutó szemléletet követendő példának nyilvánította, mivel egy vezető állam első ízben szögezte le felelősségét magas szintű és stabil foglalkoztatottság fenntartásáért. Hansen rámutatott, hogy a háború utáni időszakban évente kb. 170 milliárd dollárt kell költeni az Egyesült Államokban áruk és szolgáltatások vásárlására a teljes foglalkoztatottság megvalósítása érdekében; ebből a magánfogyasztás kiadásai legfeljebb 115 milliárdot tesznek ki, a fennmaradó 55 milliárd a magántőke beruházási kiadásából, valamint a szövetségi, állami és helyi szervek által szolgáltatásokra és közmunkákra, fejlesztési programokra fordított összegekből tevődik össze. Hangsúlyozta, hogy az állami szektor a lendkerék funkcióját tölti be: ha visszaesnek a magántőke beruházási kiadásai, fokozandók az állami beruházások. Koncepciója ellenfeleinek adresszálva szavait, kijelentette, hogy az ún. vegyes rendszer alapja a magánvállalkozás, de az állam nagy és növekvő szerepet vállal; e szisztéma legjellegzetesebb vonása továbbra is az ármechanizmus. A társadalmi-gazdasági stabilitás és a folyamatos teljes foglalkoztatottság két fő biztosítékát átfogó állami fejlesztési programokban és az általános társadalombiztosításban jelölte meg. A ciklus ily módon irányíthatóvá és társadalmilag ellenőrizhetővé válik – hangzott a végkövetkeztetés.⁶

Hansen koncepciója a szövetségi kormányzat tervezési funkcióját, a gazdaság folyamataiba való beavatkozását, a válság megakadályozását célzó anticiklikus gazdaságpolitikáját feltételezte. Tisztázni kellett e koncepció és azon nézetek viszonyát, melyek elvetették a tervezést az egyéni szabadsággal való összeegyeztethetlensége ürügyén.

Hansen vitába szállt e nézetek hirdetőivel, köztük Ludwig Mises és Friedrich Hayek professzorokkal. Rámutatott, a két közgazdász és mások is kizárólag a gazdaság automatikus folyamatainak érvényesülése szempontjából alapvető intézményeket ismerik el, holott a közelmúlt évtizedek súlyos eseményei azzal a tanulsággal szolgáltak, hogy a modern gazdaság működését nem lehet automatikus erőkre rábízni. A társadalom életének tudatos irányítására, tervezésre van szükség, az irányításban ésszerű elveknek kell érvényre jutniuk – szögezte le; aláhúzva, hogy a nagy demokratikus országok társadalmi tervezési programokat fontolgatnak. Megállapításait válasznak szánta Hayek 1944-ben megjelent *The Road to Serfdom* (A rabszolgasághoz vezető út) című munkájára. Ez a könyv a New Deal konzervatív ellenfeleinek válaszos bibliája, bestseller lett. Eszmei fegyverül szolgált mindazoknak, akik a New Deal-ben a szocializmus, a kommunizmus szálláscsinálóját látták. Megelégedéssel olvasták a neves közgazdász művében, hogy „a tervezés diktatúrához vezet, mert a diktatúra a leghatékonyabb eszköz..., s mint ilyen, nélkülözhetetlen a központi tervezéshez...”⁷

Roosevelt 1944-es választási győzelme és a tény, hogy a republikánusok is elkötelezték magukat a háború utáni stabil foglalkoztatottság mellett, lendületet adott a kérdéskomplexummal viaskodó kongresszusi és más bizottságok, kormányzervek tevékenységének. Különböző megközelítésekből kiindulva, a kérdéskör más és más aspektusait vizsgálva, arra a következtetésre jutottak, hogy a teljes foglalkoztatottság a háború utáni gazdaság, társadalom és belpolitika központi témája lesz. Egy 1944 őszi végzett közvélemény-kutatás valószínűleg híven tükrözte az állampolgárok zömének álláspontját, amikor arra a kérdésre, vajon a szövetségi kormánynak munkát kell-e biztosítani mindazoknak, akiket nem foglalkoztat a magánvállalkozás, 67,7 százalékuk igennel válaszolt.⁸ Döntés született törvényjavaslat kidolgozásáról és benyújtásáról. A döntést az a felismerés siettette, hogy a foglalkoztatottság a rekonverzió alapkérdése, ezért le kell választani a békegazdálkodásra való áttérés résztemáit vizsgáló munkálatokról. A törvényjavaslat kidolgozását James Murray demokrata szenátor irányította. Közéleti szerepe, nézetei szinte predesztinálták vállalt feladatára. Elveiért szívesen küzdő liberális volt, a kisemberek következetes támogatója, a big business meggyőződéses ellenfele. Főként a háború éveiben kidolgozott javaslatai mutatták politikusi karakterének lényegét: amikor a Kongresszust elsősorban a háború finanszírozása foglalkoztatta, nem volt hálás feladat társadalombiztosítási, egészségügyi, oktatási és bérkérdésekről szólni. Szoros kapcsolatot épített ki a National Farmers Union elnökével, James Patton-nel. A két ember azonos módon ítélte meg a kormányzat szerepét. Az ún. „nagy kormány”-konceptió hívei voltak, értve ezen a szövetségi irányító-ellenőrző-tervező funkciók erősítését, és azt, hogy a kormányzat feladata a társadalom bajainak korrigálása, a big business féken tartása a munkás, a kisvállalkozó, a fogyasztó védelmében. Murray könnyűszerrel biztosította a nézeteivel rokonszenvező, köztiszteletben álló Robert Wagner szenátor, a New Deal 1935-ös munkaügyi törvénye kezdeményezőjének támogatását.

A törvényjavaslat munkálatai az elnökválasztás után indultak meg. Résztvevői – kormányzervek szakemberei – a teljes foglalkoztatottság érdekében a következő követelményeket fogalmazták meg. A törvény szögezze le a munkához való jog elvét, kötelezze a szövetségi kormányt munkalehetőségek biztosítására minden munkaképes és munkát kereső állampolgár számára; tegye az elnök feladatává a gazdasági helyzet

rendszeres elemzését és a Kongresszus tájékoztatását; kötelezze a szövetségi kormányt a gazdasági bajok meggátlását célzó intézkedésekre, a teljes foglalkoztatottságot garantáló szövetségi költsékezési és beruházási programra; írja elő, hogy a Kongresszus alkosson a kormányprogram megvalósítását megalapozó törvényeket.

A munkálatokon számolni kellett azzal, hogy a foglalkoztatottsági problematikát nemcsak eltérő nézeteket valló, különböző érdekeket képviselő törvényhozók fogják vizsgálni, hanem távolról sem azonos célok elérésére törekvő érdekcsoportok is. A szakértői bizottságnak az volt a feladata, hogy közérthető és minél szélesebb körben vonzóan minősülő tervezetet dolgozzon ki. Definiálni kellett a „teljes” foglalkoztatottságot. William Beveridge, a neves brit közgazdász és politikus *Full Employment in a Free Society* (Teljes foglalkoztatottság a szabad társadalomban) című munkája értelmében „mindig több betöltetlen munkahelynek kell lennie, mint amennyi a munkát keresők száma”.⁹ A szakértői bizottság nem tartotta megvalósíthatónak ezt a követelményt béke idején. Arra az álláspontra helyezkedett, hogy a tőkés rendszerben a munkaerő-piac bizonyos rugalmasságára (azaz némi átmeneti, helyi munkaerő-többletre) van szükség. Megpróbálta egzaktabban megfogalmazni a követelményt, ami nem sikerült. A problémát végül a törvényjavalat szövegezésével hidalta át, kimondván, hogy valamennyi munkaképes és dolgozni akaró amerikainak joga van hasznos, jövedelmező, rendszeres és teljes munkaidejű foglalkoztatásra, a kormányzat kötelessége ennek folyamatos biztosítása. Vita folyt a kormányzat költsékezési politikájáról. Egyesek ebben látták a teljes foglalkoztatottság reális biztosítékát. Mások viszont a magánvállalkozást serkentő adócsökkentést hatékonyabb munkaalkalom-teremtésnek tekintették, mint a szövetségi közmunkákat. Tekintve, hogy a javaslat szövegezésekor a kormányzat költsékezését és bővülő jogkörét feltételezték az ellenzéki támadás fő célpontjának, azt a koncepciót fogadták el, melynek értelmében a magántőke mozgósítását eredményező gazdaságpolitikai szabályozók (adópolitika, kamatpolitika stb.) alkalmazásával kell leküzdeni a válságot; szövetségi költsékezésre akkor kerül sor, ha más módon nem finanszírozható a teljes foglalkoztatottság megteremtése. A szakértői bizottság egyetértésre jutott abban, hogy az elnök felelős a teljes foglalkoztatottság tervezéséért. E feladata keretében ún. nemzeti termelési és foglalkoztatottsági költségvetést terjeszt a Kongresszus elé; a költségvetés kimutatja a tervezési időszakban megvalósítandó teljes foglalkoztatottsághoz szükséges munkahelyek és a bruttó nemzeti termék előirányzatát; ha a magánvállalatok, az államok és a helyi igazgatási szervek beruházásai és kiadásai nem elegendőek a teljes foglalkoztatás folyamatos biztosításához, az elnök programot nyújt be a különbözet szövetségi eszközökből történő finanszírozásáról. A bizottság elejét akarta venni a „nagy kormány”-koncepció elleni kongresszusi támadásoknak. Ezért egy szenátusi-képviselőházi közös bizottság létrehozását javasolta, mely megvizsgálja a költségvetést, és ajánlásokat dolgoz ki a törvényhozási teendőkre.¹⁰

Murray és munkatársai 1945. január 8. és január 22. között felülvizsgálták a tervezetet. Hét újabb változat született. A cél a várható kifogások kivédése, a szövegnek a törvényjavaslat lehetséges ellenzői álláspontjához való közelítése volt, elvfelelés nélkül. Murray és munkatársai tisztában voltak azzal, hogy nehéz küzdelem áll előttük. Murray 1945. január 22-én terjesztette elő a javaslatot a szenátusban. A feltett 23 kérdés tendenciájának érzékeltetésére hadd álljon itt két vitatéma. Egy szenátor arra kért választ, vajon tervgazdaság bevezetését irányozza-e elő a javaslat. A másik kérdés azt

feszegette, deficités költségvetéssel megvalósítandó költsékezést tervez-e a kormányzat. Murray kifejtette, hogy a törvényjavaslat az üzleti világ lehető legnagyobb aktivitását feltételezi, ez várhatóan a minimumra csökkenti a szövetségi kiadásokat, a kormányzat csak végszükségben folyamodik költsékezéshez, másrészt a szövetségi kiadások fedezete inkább az adó legyen, mint a kölcsönfelvétel.¹¹

A szenátusi vita első napja a hónapokig húzódó csatározások nyitánya volt. A javaslat benyújtásának időpontja nem jogosított fel optimizmusra. Rooseveltt elutazott a jaltai konferenciára, Henry Wallace, a volt alelnök pozíciójának gyengülése megkérdőjelezte kilátásba helyezett támogatásának értékét. Harry Truman – az új alelnök – jórészt ismeretlen tényező volt. A 79. Kongresszusban a déli konzervatív demokraták és a republikánusok koalíciója jelentős potenciális ellenfélnek számított. A törvényjavaslatot támogató liberálisok sorai megosztottak voltak, ami gátolta egységes fellépésüket. A két szakszervezeti szövetség vezetői rokonszenveztek ugyan a javaslattal, de fenntartásaik voltak.

Murray és Wagner szenátor fáradhatatlanul egyengette az előterjesztés útját. Tömegbizást akartak teremteni. Szükséges volt a közvélemény felvilágosítása a teljes foglalkoztatottság létfontosságú kérdéséről, melyet az állampolgár a problematika újszerű megközelítése miatt és az ellenpropaganda hatása alatt nem tudott egykönnyen megérteni. Szükséges volt a tájékoztatás azért is, hogy a közvélemény nyomást gyakoroljon a törvényhozásra a törvényjavaslat érdekében. Wagner szenátor 1945. március–áprilisban országos kmpányt indított. Munkás- és farmerszervezetek, üzletemberek tömörülései, vallási, egészségügyi, oktatási és kutatási, jóléti és nőszervezetek, helyi közigazgatási tisztviselők, társadalomtudósok, a sajtó képviselői stb. megkapták a törvényjavaslat egy-egy példányát Wagner kísérőlevelével, melyben véleményt és javaslatokat kért. Az akció segítséget nyújtott a szakszervezeti szövetségekkel való kapcsolat rendezéséhez. A CIO vezetői eleinte a szövetség programjával rivalizáló kezdeményezésnek tekintették a törvényjavaslatot, nem foglaltak egyértelműen állást. A szakszervezetek növekvő számban tették magukévá Murray előterjesztését. Az AFL és a CIO vezetői nem hagyhatták figyelmen kívül, hogy mintegy 50 jelentős szakszervezet nyilatkozatban kötelezte el magát a törvényjavaslat céljai mellett. A CIO kiadványa leszögezte, hogy a törvényjavaslat a helyes irány felé tett nagy lépés, szükséges kiegészítője a CIO programjának. A szenátusi meghallgatásokon hat ismert szakszervezeti vezető foglalt állást a törvényjavaslat mellett, köztük Philip Murray a CIO, William Green az AFL és John Lewis a bányász-szakszervezet képviselőjében. A szétforgácsolt liberális csoportoktól várt támogatás erősítésének feladatát az Union for Democratic Action nevű liberális szervezet vállalta. Tízezernél több liberális szövetséghez, üzletemberhez, farmercsoporthoz jól dokumentált információkat juttatott el – lényegében ugyanazt a kört tájékoztatva a teljes foglalkoztatottság ügyéről, mint a Wagner-akció. A két propaganda-kampány összekapcsolódott.

Murray és Wagner szenátor tervbe vette az ellentábor megosztását, részbeni megnyerését is. E téren nem értek el eredményt. Be kellett érniük azzal, hogy az állampolgárok viszonylag széles köréhez eljuttatták a törvényjavaslat lényegét megvilágító információkat, s igyekeztek tudatosítani: a teljes foglalkoztatottság a rekonverzió alapkérdése, melynek megoldása nemzeti érdek.

A törvényjavaslat konzervatív fogadtatása a New Deal éveiben fel-fellángoló indulatokra emlékeztette Amerikát. A nagytőkével az élen, felvontak a kormányzati funkciók kiterjesztésének ellenfelei, s szembehelyezkedtek a teljes foglalkoztatottság liberális koncepciójával. A heterogén tábor politikai, gazdasági, eszmei érveket sorakoztatott fel. Nem riadt vissza a rágalmazástól és a demagógiától; olyan törekvéseket tulajdonított a törvényjavaslat kidolgozóinak, melyek távol álltak tőlük, a szöveg értelmét torzító kitételeket magyarázott bele az előterjesztésbe. Az oppozíció szervezője a Gyáriparosok Országos Szövetsége, az Egyesült Államok Kereskedelmi Kamarája, a farmerek szövetsége (Farm Bureau Federation) és az alkotmányos kormány bizottsága nevű ultrakonzervatív tömörülés volt. Szoros lobby-együttműködést alakítottak ki Donaldson Brown, a General Motors Corporation alelnöke vezetésével. Fő kifogásaik a következők voltak:

1. A teljes foglalkoztatottságot nem garantálhatja a „szabad társadalom” kormánya, a gondolat importált „marxista lázalom”, a vállalkozás tönkretételét szolgálja. (Garanciáról nem tett említést a törvényjavaslat, az előkészítő munkálatokon felmerült követelményt a benyújtás előtti revízió során törölték a szövegből.) Egyesek ekként fogalmaztak: Oroszországban zsarnokság van, ott megvalósul a teljes foglalkoztatottság, az utóbbi tehát zsarnoksággal egyenlő. Mások Beveridge-re hivatkozva titakoztak az árak, a beruházások stb. kormányzati ellenőrzése ellen, s kijelentették, hogy végső soron az állam kezébe kerül az összes munkahely.

2. A törvény kiirtaná a kezdeményezést. Nem jó dolog, ha az emberek helyett a kormány gondolkodik és finanszíroz.

3. A kormányzati költekezés aláássa az üzleti világ bizalmát. A New Deal idején hangoztatott konzervatív vád új formát öltött: a kormány a háborús évek abnormis szintjén tartaná a foglalkoztatást, folytatódna a deficit költségetes kora.

4. Lehetetlen megállapítani a gazdaság jövőbeni működésére vonatkozó előirányzatokat. A prognosztizálás rossz hatást gyakorol az üzleti világra; ha az elnök válság lehetőségére figyelmeztet, bejelentése önmagában válságot idézhet elő.

5. A koncepció infláció veszélyét hordozza. Előfordulhat, hogy mielőtt még megvalósul a teljes foglalkoztatottság a költekezés révén, inflációs erők lépnek működésbe.

A konzervatív lobby arról akarta meggyőzni a Kongresszust és a közvéleményt, hogy a javaslat Amerika-ellenes tendenciájú, totalitarizmus jegyében fogant, elméleti alapjai veszélyesek és megvalósíthatatlanok. A cél a javaslat szétzúzása vagy gyökeres megváltoztatása volt.¹²

Néhány iparmágnás és vezető posztot betöltő üzletember tömörülése, a Gazdaságfejlesztési Bizottság (Committee for Economic Development) nem osztotta a konzervatív nézeteket. Tagjai az ún. liberális konzervativizmus híveinek vallották magukat, kifejezésre juttatván a megcsontosodott konzervatívoktól való különállásukat. A Bizottság 1942. szeptember 3-án alakult meg Paul Hoffman, a Studebaker autógyár elnöke vezetésével. (Hoffman lett a majdani Marshall-tervet irányító kormányzati adminisztrátora.) 1944 októberében megjelentette *The Economics of a Free Society: A Declaration of American Business Policy* (A szabad társadalom gazdaságtana: az amerikai üzleti politika deklarációja) című kiadványát, melynek fő tézisei a következők voltak. Demokratikus országban mind a magán-, mind az állami vállalatra szükség van; a kor-

mányzatnak „ésszerűen stabil” szabályokat kell megállapítania a magánvállalkozás ösztönzésére; új kisvállalatok alapítása és fejlődése kívánatos; a korporációknak lehetőséget kell adni a növekedésre, de a nagyságukból adódó hatalom nem nyomhatja el a versenyt; a munkásoknak joguk van a kollektív béralkuhoz; az elhúzó válságok nem tekinthetők természetes és gyógyíthatatlan jelenségeknek; a kormányzat feladata az inflációt, deflációt és válságot megakadályozó költségvetési és monetáris politika kialakítása; ha a szabad vállalkozás nem biztosítja a magas színvonalú foglalkoztatottságot és termelékenységet, a kormányknak kell lépéseket tennie a magán- és az állami foglalkoztatás fejlesztése érdekében; a kormányzat szélesítse ki a társadalombiztosítás körét.¹³

A nyilatkozat mentes volt a konzervatívok nézeteit jellemző szélsőséges indulatoktól, torzításoktól. Szerkesztői elfogadták a realitásokat a kormányzati beavatkozás terén. Ellentétben a konzervatívokkal, akik elvetették a szövetségi kormány által végzendő tervezést, elengedhetetlennek tekintették ezt a tevékenységet a háború utáni Amerikában. Nézeteik hosszas folyamat során alakultak ki. A nyilatkozat szövege 44 tervezet megvitátása után született meg, hiszen olyan kérdésekben kellett közös álláspontot megfogalmazni, amelyeket sok üzletember kifogásolt. (Ilyen volt például az állami vállalatok szerepe, a kollektív bértárgyalás, a kormányzat feladatai a költségvetési és a monetáris politika terén.)¹⁴ A Murray-javaslat támogatói potenciális szövetségként tartották számon a nyilatkozat szerkesztőit, de tisztában voltak azzal, hogy az ún. liberális konzervatívok az üzletemberek elenyésző kisebbségét képviselik. A fő kérdés az volt: hogyan alakulnak az erőviszonyok a törvényhozásban.

A teljes foglalkoztatottság liberális koncepciójának hívei következetes, határozott kormányzati támogatásra számítottak. Truman – Roosevelttel 1945. április 12-én bekövetkezett halála óta az Egyesült Államok elnöke – a világháború befejezését követő negyedik napon, szeptember 6-án üzenetet intézett a Kongresszushoz, melyben vázolta gazdaság- és társadalompolitikai programját, a békegazdálkodásra való áttérés és a törvényhozás feladatait. A határozott hangvételű üzenet arról látszott tanúskodni, hogy Truman kézben tartja a kezdeményezést. A New Deal megújításának propagálói két okból is elégedettek lehettek az üzenettel. Elsősorban azért, mert megcáfolta azokat a híreszteléseket, hogy a New Deal – halott. Samuel Rosenman bíró, Roosevelt egykori tanácsadója és beszédirója az üzenet tervének megbeszélése alkalmával elmondta Trumannek, hogy gyakorta hallani, az elhunyt elnök „badarságai” jórészt már a múlté, a demokrata párt konzervatív szárnya veszi át az irányítást. Rosenman nem minden él nélkül tette szavá, hogy a hírek főleg Truman konzervatív kongresszusi barátaitól származnak.¹⁵ A kongresszusi üzenet nem az előd irányvonalának megtagadását, hanem folytatását helyezte kilátásba. A másik ok, amiért a New Deal megújítására készülő törvényhozók és a 30-as évek teljesítményeiben részesült milliók örömmel üdvözölték Truman programját, a teljes foglalkoztatottság, mint össznézeti érdek hangsúlyozása volt. Az elnök gyors intézkedést kért a Kongresszustól a törvényjavaslat ügyében.¹⁶ A New Deal továbbfejlesztésének hívei azt hallották ki az üzenetből, hogy nem ismétlődhet meg a 2. világháború előtti évtized tömeges munkanélkülisége, s az ország gazdasági fellendülése a 30-as években lerakott alapokra épülve fog kibontakozni.

A kétpárti konzervatív ellenzék álláspontjának fő elemeit Robert Taft szenátor körvonalazta az illetékes szenátusi bizottságban. Kifejtette, hogy valószínűleg szükség lesz a kormányzat valamiféle gazdasági elemző tevékenységére, az ellenzék kifogásolja a teljes foglalkoztatottság terminust és a munkához való jog érvényre juttatásának szövetségi garanciáját, határozottan elutasítja a szövetségi beruházásokat és kiadásokat, mint a foglalkoztatás megoldásának végső módozatát. A szenátor eleget mondott ahhoz, hogy Murray, Wagner és társaik tisztán lássanak és ne legyenek illúzióik a konzervatív magatartás kemény magvát illetően. Eleve tudatában voltak annak, hogy tenniük kell bizonyos engedményeket, de arra törekedtek, a kompromisszum minél kevésbé a fő cél és az elvek rovására jöjjön létre. Most tapasztalhatták, hogy az ellenzék éppen a fő célt és az elveket szemelte ki.

A törvényjavaslatot védő és támadó erők mérkőzése sajátos vonásokat mutatott. Murray szenátor munkatársai fogalmazási módosításokkal próbálták elkerülni az elvfeledést. E manőverrel egyidejűleg Wagner szenátor jelentést tett közzé, melyben rámutatott a teljes foglalkoztatottság nemzeti és nemzetközi fontosságára, a javaslat népszerűségére, s merész sakkhúzással megállapította, az ellenzék tudja, hogy az előterjesztés törvényerőre fog emelkedni, ezért már nem a megghiúsítására, hanem alapelvei gyengítésére törekszik. A munkához való jog alátámasztására nemzetközi jogászok véleményét idézte, a törvény létjogosultságát egyházi személyiségek, tekintélyes politikusok, üzlemberek nyilatkozataival bizonyította. Izeke szedte az ellenzéki nézeteket, idézve ultrakonzervatív megállapításokat, melyek szerint a gazdasági válságokat nem kell megszüntetni, „mert sok kívánatos vonásuk van”, „a magánkapitalizmusnak változó nagyságrendű munkanélküliségre van szüksége”, „egy időkénti depresszió a szabadságért fizetett ár”.¹⁷ Az ellenzék nyilatkozata óvatosság és alacsony színvonalú érvelés elegye volt. Egyetértett a törvényjavaslat céljával, a munkanélküliség megelőzésének mechanizmusával, de aggályoskodott a javasolt módszerek hatékonysága miatt, megkérdőjelezte „joghatással nem bíró politikai nyilatkozatok kongresszusi jóváhagyásának bölcsességét”, veszélyesnek minősítette a korlátlan szövetségi költekezést, kijelentette, hogy a kormány akkor garantálhatja a teljes foglalkoztatást, ha totalitárius rendszert hoz létre.

A szeptember végi háromnapos szenátusi plenáris ülésen Wagner, Murray és mások ösztözték zúdítottak az ellenzékre. O'Mahoney szenátor grafikonokkal, statisztikákkal közgazdasági fogalmakra oktatta szenátortársait; megnyugtatóan közölte, hogy a javaslat nem irányul a big business, a vagyon ellen. Az ellenzék a kormányzati beruházások és költekezés lehető legkonkrétabb körülhatárolására és szűkítésére összpontosította erőfeszítéseit. Murray és elvbarátai szörszálhasogató szövegkiegészítések elfogadására kényszerültek. Ugyanerre került sor a Taft-kiegészítés kapcsán, melynek az volt a lényege, hogy a szövetségi kiadások programjával egyidejűleg adózási programot is ki kell dolgozni az államadósság növekedésének elkerülése végett. A törvényjavaslat pártolói viszont elfogadtatták azt az elvet, mely szerint a költségvetési egyensúly célja nem gátolhatja a teljes foglalkoztatottság megvalósítását.

A szenátus 1945. szeptember 28-án 71 : 10 szavazati aránnyal jóváhagyta a módosított törvényjavaslatot. Az ultrakonzervatív nézeteket valló szenátorok azt hangoztatták, hogy a szöveg további drasztikus változtatására van szükség, de lehetőleg törlőni kell a témát a törvényhozás napirendjéről. A másik végletet a megalkuvást eluta-

sító liberális Glen Taylor és Alben Barkley szenátor nézeti képviselték. Az előbbi azt állította, a törvényjavaslat annyit sem ér, mint a papír, amelyre rányomták, mert csak elvi deklarációt tartalmaz. Az utóbbi szerint a szöveg ahhoz ígér jogot a munkanélkülinek, hogy az utcára menjen és munkát keressen.¹⁹ Az ultrakonzervatív nézet reális veszélyt jelzett a képviselőházban, a szélsőséges liberális álláspont viszont nem volt helytálló. Figyelembe véve a kétpárti kolaíciót aktivizálódását, a jóváhagyott szöveget az engedmények ellenére sem lehetett a liberálisok vereségeként elkönyvelni. A törvényjavaslat koncepciója, lényegét tekintve, túlélte a konzervatív támadást. Wagner, Murray és társaik úgy ítélték meg az eredményt, hogy a szenátusi változat megfelelő alap a képviselőházi vita számára, de gátat kell vetni a további engedményeknek.

A törvényjavaslat kongresszusi vitájának második szakasza a liberálisok számára nehéz körülmények között kezdődött. A képviselőházban 1945. február 15-én Wright Patman által benyújtott javaslat – amely a szenátusi tervezettel azonos koncepciójú volt – konzervatívok uralta bizottsághoz került. Hónapokig nem történt érdemi intézkedés, a bizottság a szenátusi vita kimenetelére várt. A szeptember végén elindított meghallgatásokon mindinkább nyilvánvaló volt, hogy a bizottság hangadóinak célja a Patman-javaslat elutasítása. Truman október derekán cselekvésre szánta el magát. A liberálisok, bízva a szeptember 6-ai kongresszusi üzenetben, azt feltételezték, hogy az elnök lépése pozíciójuk erősítését fogja eredményezni. Nem ez történt. Truman közölte a bizottság vezetőivel, hogy nem ragaszkodik a Patman-javaslatához és a szenátusban megszavazott változathoz, sőt a teljes foglalkoztatottság terminushoz sem. Álláspontjával lényegében lemondott a liberális koncepcióról, szabad kezet adva a bizottságnak. Azzal az illúzióval áltatta magát, hogy a későbbi egyeztető tárgyalásokon javítani lehet egy rossz javaslaton.

Amint ez várható volt, a bizottság elutasította a Patman-javaslatot, s új tervezet kidolgozása mellett foglalt állást. Teljes erővel kibontakozott a konzervatív ellentámadás. A munka dandárját William Whittington képviselő végezte. Egy jelentős gépipari vállalat vezetőjének koncepcióját vette alapul, amelyet a Kereskedelmi Kamara magáévá tett. Tervezete elvetette a szenátusi változat alapelveit és a teljes foglalkoztatottság terminust. Az 1946. évi Foglalkoztatottsági és Termelési Törvény című dokumentumban nem szerepelt a munkalehetőséghez való jog deklarációja, a teljes foglalkoztatásért vállalandó szövetségi felelősség, a nemzeti termelési és foglalkoztatottsági költségvetés előterjesztésére és a kormányzati erőforrások mozgósítására vonatkozó kötelezettség. A tervezet magas szintű foglalkoztatás, termelés és vásárlóerő előmozdítását célzó politikát helyezett kilátásba, mely megkísérli a gazdasági visszaesés megfékezését. Leszögezte, hogy a kormány nem csinálhat konkurenciát a magánvállalkozásnak. Javaslatot tett egy általános gazdasági helyzetjelentés és egy inflációs, illetve deflációs veszélyeket vizsgáló elemzés készítésére, gazdasági tanácsadó testület létrehozására, s meghagyta a szenátusi változatban szereplő közös kongresszusi bizottságra vonatkozó indítványt.²⁰ A tervezet célja féltreérthetetlen volt. A big business, a farmerek, a kormányzati beavatkozás valamennyi ellenfele által sugalmazott dokumentum hadat üzent a „nagy kormány” koncepciónak, a szövetségi tervezésnek, a kormányzati beruházási és költséges politikának. Amiért Whittington kiállt, az a magánvállalkozás kormányzati előmozdítása és csorbítatlan szabadsága, a monopolista üzelmek kivizsgálásának megszüntetése, az üzleti világ által elítélt deficitcsökkentéssel megvalósított költsé-

kezés felszámolása volt. Ingerülten fakadt ki: „Eljött az ideje olyan deklarációnak, amely valóban jelent valamit. Vagy magánvállalkozás, vagy etatizmus.”²¹ A képviselőház ultrakonzervatívjai még mindig találtak kivetnivalót a tervezetben. Azt állították, a javaslat voltaképpen a nemzeti erőforrások tervezésére Roosevelt által létrehozott tanács újjáélesztését irányozza elő. Az elhunyt elnök gazdaság- és társadalompolitikája mindinkább gúny és szidalom tárgyává lett a felbátorodott konzervatív körökben. Ám a liberálisok még nem adták fel a küzdelmet. Patman és két társa elhtározta, hogy a képviselőház plenáris ülésén a Whittington-javaslat ellen foglalnak állást, s a liberálisok összefogásával megkísérlik név szerinti szavazással elfogadtatni a szenátusi változatot. A kormány elvetette a tervet. Előkerült ismét a trumani illúzió: a rossz javaslat későbbi javítási lehetősége. Az irreális elképzelés nem vetett számot a kongresszusi erőviszonyokkal, márpedig ezek a konzervatívok előretöréséről tanúskodtak. A kormányzat voltaképpen a liberális koncepciót elutasító álláspont útját egyengetett, amikor Patmant és társait tervük feladására kényszerítette. Mindössze a szavazási rend drasztikus szabályozására volt szükség, hogy zöld utat kapjon a Whittington-javaslat. Az illetékes szerv konzervatív felkérésre egyetlen napot engedélyezett a vitára, öt percet a kiegészítő javaslatokra. E módszerrel lehetetlenné vált a Whittington-tervezet érdemi változtatása. A képviselőház 1945. december 14-én 255 : 126 arányban megszavazta a konzervatív javaslatot.

Mát csak az utóvédharc volt hátra. A liberálisok azzal vádolták Trumant, hogy cserbenhagyta őket. Figyelmeztették, csak energikus intézkedéssel teheti jóvá ballépéseit. Az elnök, korábbi döntését megmászva, a törvényjavaslat szenátusi változata mellett foglalt állást az illetékes kongresszusi bizottságok elnökeinek írt levelében, 1946. január 3-i rádióbeszédében és január 21-i kongresszusi üzenetében. Egyéb intézkedést nem tett. Megkésett új állásfoglalása nem változtatott a törvényjavaslat sorsán, jelülül annak, hogy az elnöki presztízst alaposan kikezdték a fejlemények. A szenátus és a képviselőház egyeztető tárgyalásain részt vevő liberálisok magukra maradtak, fokozatosan visszavonultak. A végleges szövegben „maximális” jelzött kapott a foglalkoztatottság; a kormányzat költsékezésére vonatkozó előírások, melyek a szenátusi változat gerincét képezték, kimaradtak. Az egyeztető tárgyalások eredménye „Az 1946. évi foglalkoztatási törvény” lett, melyet a Kongresszus elfogadott, és Truman 1946. február 20-án írt alá.

A törvény a liberális koncepció kudarcáról tanúskodott. Óvatosan fogalmazott kitételekkel körülbástyázott, foglalkoztatási kötelezettségekről nem intézkedő, kilúgózott nyilatkozatot tartalmazott. Előírta, hogy az elnök terjesszen a Kongresszus elé a foglalkoztatottság, a termelés és a vásárlóerő meglévő és kívánatos színvonalára, várható irányzataira, valamint a kormány gazdasági programjára vonatkozó jelentést, szükség szerint más jelentéseket. Elrendelte háromtagú elnöki gazdasági tanácsadó testület és az elnök jelentéseinek megvizsgálására, javaslatok tételére hivatott szenátusi-képviselőházi közös bizottság alakítását.²² Az erőteljes, magabiztos konzervatív koalíció megakadályozta a végrehajtó hatalom funkcióinak bővítését, amit összeegyeztethetetlennek tartott a „korlátozott kormány”-koncepcióval. A törvényt e koncepció megvalósítása felé vivő úton tett lépésnek szánta. Célja a szövetségi kormány közvetlen beavatkozásának megszüntetése, irányító-szabályozó funkcióinak szűkítése volt. Akciója

a roosevelti irányvonal elleni általános támadást szolgálta, sommásan elítélve a New Deal és megújításának propagálói, akiket belső ellenségnek tekintett.

Az elnök gazdasági tanácsadó testületének létrehozását előíró rendelkezés a kormányapparátus működésének javítását célozta. (A Murray-javaslat is tartalmazott ilyen pontot.) Intézményesített, a Kongresszus által jóváhagyott szakértői testület korábban nem állt a Fehér Ház rendelkezésére. Roosevelt egyetemi tanárokból, progresszív törvényhozókból, politikusokból, újságírókból álló ún. agytrösztjének tevékenységével hadilábon álltak a konzervatívok. A fogalmak, nézetek újraértelmezése, új módon való cselekvésre ösztönző tanácsadó gárdában az amerikai életforma és hagyományok, a tőkés rendszer veszélyeztetőit látták. Most Truman egy hivatalos közgazdász testületet kapott, melynek munkáját szemmel tarthatják a törvényhozók. Nyitott kérdés volt, mennyiben támaszkodik majd az elnök e testületre, hiszen köztudomásúan nem szívelte a pejoratív módon emlegetett értelmiségeiket, untatták a hosszas fejtegetések. (Elődje viszont frissítő szellemi tornának tekintette az éjszakába nyúló megbeszéléseket.) A kilátások nem voltak biztatóak. A foglalkoztatottsági törvény már hónapok óta hatályban volt, de Truman még nem jelölte ki tanácsadóit. Ez nem arra mutatott, hogy munkájának támogatójaként tartotta számon a testületet, mely ismeretei fejlesztésre, döntései megalapozottságának előmozdítására lesz hivatott. A testület csak 1946. augusztus 9-én alakult meg és további hat hét telt el tevékenysége megkezdéséig.²³

A kongresszusi vita tanulmányozása arról győz meg, hogy a liberális honatyák nem részesültek a várt kormányzati támogatásban. Sőt, a végkifejlethez vezető folyamat azt bizonyítja, hogy a kormányzat nem csekély mértékben volt felelős a liberális pozíció gyengüléséért. A Fehér Ház felelősségét vizsgálva, nem a szándékot kell mérlegre tenni, hanem az intézkedéseket és hatásukat. Truman több ízben interveniált, de ezt következtelenül, kapkodó módon tette. A konzervatív nézeteket ostorozó szavait ellentmondásos intézkedések követték. Az eredmény a liberálisok fokozódó konfúziója volt. Nőtt az elnök liberalizmusával kapcsolatos kétely, mely hovatovább gyanúvá alakult át. Egyre többen emlegették Truman politikai múltjának kellően nem tisztázott mozzanatait, melyek – úgymond – megkérdőjelezik a Fehér Ház lakójának liberalizmusát. A rekonverzió fejleményeivel is összefüggésben megszületett a trumani hivatalviselést végigkísérő feltételezés, mely szerint az elnök afféle konjunktúralovag, frazeológijája ontja a liberális szólamokat, Rooseveltt örökösének vallja magát, de tettei a konzervatívok útját egyengetik. Az indulatokban fogant vádat alátámasztani látszott az a tény, hogy Truman a szövetségi beavatkozást és költekezést ellenző, következetesen konzervatív nézeteket valló John Snydert bízta meg a képviselőházi vita figyelemmel kíséréseivel, a foglalkoztatás ügyének támogatásával. Snyder – egykor bankár Missouri államban – az elnök kreatúráinak egyikeként a liberálisok támadásainak fő célpontja volt a kormányban. A képviselőházi vita tetőzése idején a rekonverziót irányító kormány szervet vezette (Office of War Mobilization and Reconversion). Felfogásából következően nem exponálta magát a liberális koncepció mellett. Az elnök teljes bizalmát élvezte. Ez egyszersmind annak a bizonyítéka volt, hogy Truman összeegyeztethetőnek tartotta hangoztatott liberális elveit konzervatív nézeteikről hírhedt barátainak kulcspozícióba helyezésével.

A foglalkoztatottsági törvény ügye nem szűkíthető le liberálisok és konzervatívok küzdelmére. A törvény nem pusztán két koncepció összezapásának és a kong-

resszusi erőviszonyok alakulásának következménye volt. A New Deal megújításán fáradozó reformerek visszaszorításában jelentős szerepet játszott az a tény, hogy nem váltak valóra a háború utáni időszakra vonatkozó feltevések. A liberális koncepció tömeges munkanélküliséggel járó gazdasági válsággal számolt. Ennek megfelelően, a New Deal tapasztalataira és a keynesi teóriára támaszkodva, a szövetségi kormány beavatkozását, beruházási és költségek tevékenységét irányozta elő. A válság rémétől megriadt Amerika 1944-ben és 1945 nyaráig-őszéig a „nagy” kormánytól várt védelmet és támogatást: a majdani tömeges munkanélküliség megszüntetését, a békegazdálkodásra való áttérés érdekében a háború alatt bevezetett irányítási-szabályozási rendszer fenntartását.

Ellentmondásos helyzet állt elő. A „nagy kormány”-konceptiót elutasította a konzervatív kongresszusi ellenzék, de az üzleti világ rá volt utalva a kormány szervekre a hadirendelések törlése, a hadiüzemek eladása, a termelés áttállítása stb. terén. Ez a szövetségi beavatkozással való ideiglenes megalkuvással jelentett egyet. Az üzleti világ kénytelen volt tudomásul venni, hogy a feltételezett rekonverziós válság során a kormányzat a magánvállalkozás érdekeit sértő funkciókat is el fog látni, például egyes régiókat fejleszt a Tennessee-völgy komplex programjának mintájára, amely ellen késhegyig menő harcot vívtak az áramszolgáltató monopóliumok a Rooseveltkormányval. Nem tartotta kizártnak, hogy a kormányzat bővíti a szociális és kulturális szolgáltatásokat, melyek fedezetét az adózás szigorításával teremti elő, sőt az adók a jövedelmek újraelosztását eredményezik. Ezek az aggályok azonban alárendelődtek a közvetlen célnak: a rettegett válság megfékezésének. Ez pedig a „nagy” kormányra várt.

A válság elmaradása aláásta a liberálisok pozícióját, akik azt hirdették, hogy a „nagy” kormánynak javasolt funkciók elengedhetetlenek a teljes foglalkoztatottsághoz. Az új helyzet lökést adott a konzervatív nézeteknek, amelyek 1945 őszén kerekedtek felül, akkor, amikor már mindinkább látható volt, hogy nem fenyegeti a gazdaságot válsághelyzet. A veszélytől való szabadulás a konzervatív koncepciót látszott igazolni, mely szerint nincs már szükség foglalkoztatottsági törvényre, az üzleti világ megoldja a gazdaság problémáit, köztük a foglalkoztatást. Mindamellet a konzervatív erők taktikai megfontolás alapján, a közvélemény manipulálása végett, jónak látták törvényerőre emeltetni az eredeti koncepció felhígított változatát. Volt még egy szempont. A törvény előírta a magánvállalkozás előmozdítását. Az üzleti világ a törvényre hivatkozva is sürgethette, hogy a kormány engedje mielőbb szabadjára a piaci erőket. A korszak egyik tanulmányozója kiábrándultan vonta meg a törvény mérlegét: „A Kongresszus gondosan eltávolította az S.380 politikai fullánkját.” (Az S.380 a szenátusi törvényjavaslat volt – L. I.) „Az elnököt csak arra kérték, készítsen még egy jelentést. A Kongresszust utasították, hogy tanulmányozza azt, de ne tegyen többet... A nemzeti költségvetést... lenyakzták. Valójában senkinek sem kellett sokkal többet tennie, mint amit éppen csinált.”²⁴ Az állampolgár viszont megállapíthatta, hogy hazájának első ízben van foglalkoztatottsági törvénye, s ha volt türelme és illúziókban ringatta magát, remélhette: valamikor történni fog valami, ami a törvény végrehajtásaként értelmezhető. Mérlegre téve a végbement folyamatokat, a teljes foglalkoztatottsági koncepció kudarcán kívül azt is látnunk kell, hogy megváltozott az a politikai, gazdasági, társadalmi közeg, melyben eredetileg volt bizonyos esélye e koncepció elfogadtatásának, de ez csak kompromisszummal lett volna lehetséges, engedményeket téve az

amerikai közéletet mindinkább uraló konzervativizmusnak. A válságveszély elmúltával megszűnt ez az esély.

*
•

1945 őszétől a feltevésekkel szöges ellentétben levő helyzetet észlelt a meglepett Amerika. Nem jelentkeztek válságtünetek: tömeges munkanélküliség, a termelési kapacitások krónikus kihasználatlansága, a fizetőképes kereslet hiánya, árufeleslegek, áresések. 1945. szeptember végéig 3,5 millió katonát szereltek le, számuk 1946 áprilisáig 7 millióra nőtt. Ám a veteránok nem veszélyeztették a munkaerőpiacot. Az 1944. júniusi, ún. katonai alkotmánylevél (G. I. Bill of Rights) sokirányú módon gondoskodott a leszerelt veteránokról (pénzsegély farm- és házvásárlásra, munkahely, ingyenes egyetemi oktatás, szakmai átképzés, egyéb támogatás).²⁵ Volt ugyan némi munkanélküliség a rekonverzió során (1945-ben 1 millió, 1946-ban 2,2 millió fő; a munkaerő 1,9, illetve 3,9 százaléka), ez azonban jóval alatta maradt a 30-as évtized adatainak.²⁶ Az 1945 őszen megindult folyamat legfeltűnőbb vonása a polgári célú termelés háború utáni korlátozásai miatt kielégítetlen, vagy alacsony szinten kielégített fogyasztói szükségletek elemi erejű jelentkezése volt. A háború folyamán felgyülemlett lakossági megtakarítások a piacra zúdultak. A fizetőképes kereslettel számos termelőágazat nem tudott lépést tartani. Infláció bontakozott ki. Nem csupán tartós fogyasztási cikkek iránt mutatkozott igény. Egy háború alatti felmérés tanúsága szerint a lakosság 40 százaléka egészségtelen étrendre kényszerült. Most azonnal változtatni akartak ezen. A rekonverzió napirendre tűzte Amerika egyik legsúlyosabb problémáját, a lakáskérdést is. Megoldása radikális intézkedéseket sürgetett; szükségességüket aláhúzta, hogy 1942-től állandóan csökkent az új építkezések száma.²⁷

Az üzleti világ együttműködési készségéről biztosította a kormányt. Bejelentette, hogy vállalja a rekonverzió gyors, zökkenésmentes végrehajtását. A Gyáriparosok Országos Szövetsége azt állította, a gyárak 61 százaléka képes azonnal megkezdeni a békés célú termelést, 28 százalékuk négyhetes felkészülés után ugyanezt teheti. Megállapítást nyert, hogy a gyárosok zöme már régebben elkészítette rekonverziós programját. Amerika arról értesült, hogy az iparágak saját erőforrásaikból fedezik a rekonverzió költségeinek nagy részét, de várják a befektetőket is. Az üzleti világ a rekonverzió megvalósításáért feltételeket szabott. Leszögezte, hogy a kormányzat szabályozzon, de nem korlátozhat, mert a korlátozások totalitarizmushoz vezetnek, visszafogják a vállalkozások fejlődését, társadalmilag nem kívánatosak. A hangzatos kijelentésekből értelemszerűen következett a háború alatt bevezetett termelési, anyagzárdalkodási stb. korlátozások, főként a hatósági árellenőrzés megszüntetésének követelése. Az üzleti világ urai sürgették, hogy a kormányzat ne bocsátkozzék vállalkozói tevékenységbe; rendszeresen törlessze az államadósságot, ezzel elősegíti a törlesztések befektetését a magánvállalkozásokba, melyek munkaalkalmat teremtenek; mérsékelje az adókat; csökkentse működési költségeit és szervei bürokráciáját. Az ígéretek és követelések szövevényének egyik fő eleme a foglalkoztatás volt. Az ipar urai az 1939-es foglalkoztatás 30 százalékos növelését ígérték. Nem fukarkodtak a kollektív bértárgyalások fontosságát hangsúlyozó szövegekkel, de kifogásolták az ún. szakszervezeti monopóliumot.

A tőke és a munka éleződő vitáin mind gyakoribb szakszervezet-ellenes vádaknak adtak hangot.²⁸

A rekonverzió előkészítése 1943-ban kezdődött. A feladat bonyolult volt: össze kellett egyeztetni a hadigépezet igényeit a lakosság áruellátásával, feloldani a minduntalan kiéleződő érdekellentéteket. A manőverek színtere a hadiipari termelés igazgatósága (War Production Board, WPB) volt. Együtt kellett működnie a hadirendelések kiadásában illetékes katonai ellátó szervvel (Army Service Forces, ASF). A WPB elnöke Donald Nelson azon az állásponton volt, hogy a hadicélok prioritását szem előtt tartva, függően a katonai helyzettől, fokozatosan át kell térni a civil igényeket kielégítő áruk termelésére. A hadviselés szempontjait mereven érvényesítő ASF gyanakodva figyelte Nelsont. Charles Wilson, a WPB alelnöke (egyszersmind a General Electric Company elnöke) az igazgatóság több tagjával egyetemben a nagyipari érdekeket képviselte. Kitérő kapcsolatot építettek ki az ASF-fel, amely a fegyveres erők ellátásának biztosítékát a monopóliumokban látta. Az ipar urai gondosan őrizték pozícióikat, gátoltak minden törekvést, mely közép- és kisvállalatoknak lehetőséget akart teremteni polgári igényeket kielégítő áruk gyártására. Nelson azt tervezte, hogy a haditermelés 1944-re előirányzott csökkentése során felszabaduló anyagok, munkaerő és kapacitások polgári célú termelést szolgálnak, s a kormány tájékoztassa az ipart a rekonverzióról. Az ASF tiltakozott a nyilvánosság tájékoztatása ellen. Az volt az aggálya, ha az ipar tudomást szerez a polgári célú gyártás lehetőségéről, veszélybe kerül a haditermelési program teljesítése. Nelson 1943. november 30-án bejelentette, sürgős katonai igény hiányában engedélyezi a polgári célú termelést. Robert Patterson hadügyi államtitkár a fegyveres erők morálja rombolásának minősítette a bejelentést, amit Nelson kénytelen volt visszavonni.

1944 első hónapjai terméketlen vitákkal teltek el. Nelson kitartott álláspontja mellett, rámutatván, hogy a WPB teljesíti haditermelési kötelezettségeit, ezért az ASF nem gátolhatja terve megvalósítását. 1944. július–augusztusban kiadta rendelkezéseit. A sajtó a Nelson-programot fékező big business üzelméről cikkezett. Roosevelttel figyelemmel kísérte a vitát. Mivel Nelson a kisvállalatok védelmezőjévé lépett elő a köztudatban, politikai hiba lett volna leváltani. Másrészt Roosevelttel nem akart ellentétbe kerülni a katonai vezetéssel. Nelsont ideiglenesen személyes képviselőjeként Csang Kaj-sekhez küldte. Nelson lemondása után Julius Krug lett a WPB elnöke. Charles Wilson szintén távozott posztjáról. A személyi változásokat a katonák kudarcának könyvelte el a sajtó, mert Krug a rekonverzió akadályainak mérséklését ígerte. A katonai helyzet nem tette ezt lehetővé. A frontról utánpótlási panaszok érkeztek. December 1-jével felfüggesztették a rekonverziós rendelkezéseket, az ASF az 1945-ös haditermelési előirányzatok növelését sürgette. A németek ardennes-i ellentámadásának visszaverése után Krugot megbízták a rekonverziós program kidolgozásával. A felfüggesztett rendelkezések 1945. április 26-tól ismét hatályosak lettek. A 2. világháború befejezésével szélesre tárult a kapu a polgári célú termelés előtt.²⁹ A vázolt folyamat azt bizonyítja, hogy a nagyiparral összefonódott katonai szerv támogatta a gyengébb versenytársak rekonverziós termelésének meggátolására irányuló monopolista törekvéseket.

Az üzleti világ egyik fő követelése, az adók csökkentése, egyezett a kormányzat intenciójával. A Kongresszus 5,9 milliárd dollárt kitevő adócsökkentést szavazott meg 1945 novemberében. Az intézkedés sajtós mozzanata volt, hogy nem kevesen még

mindig tartottak a gazdasági válságtól, ezért támogatták a csökkentést, másrészt a költségvetési egyensúly hívei nem aggódtak a deficit növekedése miatt. Az üzleti világ másik fő követelése: a háborús korlátozási-ellenőrzési rendszer lebontása viszont bonyolult problémának bizonyult. A kormánynak nem volt egységesen értelmezett, átgondolt rekonverziós programja. Az elnök szeptember 6-ai kongresszusi üzenetében felsorolt teendők kívánságok halmazát képezték, mely mögött nem állt megvalósításra képes központi akarat. Truman minden lehetséges kormányzati ellenőrzés megszüntetését, az árak, lakbérek és munkabérek szinten tartását, a munkabérbővekedelmek és a vásárlóerő gyors csökkenésének megállítását, a hadirendelések törlését és elszámolását, a hadiüzemek rekonverzióját nyilvánította fő feladatnak, hangsúlyozva, hogy csak szűk keresztmetszet, nyersanyaghiány és infláció elhárítását célzó korlátozások tarthatók fenn. Az irányelvek azon az elképzelésen alapultak, hogy kb. egy évig tartó átmeneti szakasz alatt végrehajtható a rekonverzió, ennek során a társadalom rétegei, csoportjai lemondanak érdekeik érvényesítéséről, normalizálódik a civil igényeket kielégítő termelés és az árrendszer, helyreáll a piacgazdaság rendje, a kormányzat a szükséges korlátozások fenntartásával és a feleslegek megszüntetésével segíti e folyamatot. Ez a perspektíva nem elégítette ki a társadalmat.

Truman elsősorban az anyaggyártókat stb. korlátozásoktól, főként az árellenőrzéstől szabadulni akaró üzleti világ elégedetlenségére figyelt fel. Október 30-án felemás rádióbeszédet mondott. Meghirdette az ország önként vállalandó inflációellenes programját, mely – úgy mond – az árellenőrzés egyedüli alternatívája. Ugyanakkor, az ipar urainak adresszával szavait, állást foglalt a kontrollok felszámolása, a gazdaság szabad működéséhez való visszatérés mellett. Jónak látta gesztust tenni a háborús bérbefagyasztás megszüntetését követelő munkásság irányában is: „ésszerű” béremelést javasolt, kikötve, hogy a munkaadók csak fél éves vizsgálódás után jogosultak eladási áraik növelésére (ti. ha profitjuk veszélyeztetését konstataják). Néhány hét bizonyítékot szolgáltatott programja irrealitásáról. Truman 1946. január 3-án bejelentette, hogy az ár- és lakbérellenőrzést június 30-a után is fenn kell tartani, a Kongresszustól már kérte felhatalmazása meghosszabbítását. Február 14-ei rendeletével módosította a munkabér- és árpolitikát: felhatalmazta a munkaadókat árak emelésére, ha a béremelések igazolt nehézséget okoznak. A korábban előírt fél éves vizsgálódás tehát megszűnt. (Meg kell jegyezni, hogy Truman rendelkezésére állt az illetékes kormány szerv jelentése, melynek értelmében az ipar a termelékenység növekedése eredményeként kb. 24 százalékos béremelésre volt képes, profitja veszélyeztetése nélkül.)³⁰

A korlátrendszerrel kapcsolatos nézeteltérések két pólusát egyfelőle Chester Bowles, az Árhivatal (Office of Price Administration, OPA) vezetőjének, másfelől John Snyder, a rekonverziót irányító kormány szerv igazgatójának álláspontja jelezte. A nézetkülönbségek a kontrollok mérséklése, illetve megszüntetése időzítésével, módszereivel, az érdekcsoportok követeléseinek elbírálásával függtek össze. Snyder, konzervatív felfogásának megfelelően, következetesen támogatta az üzleti világ követeléseit, valóságos offenzívát indított a korlátrendszer ellen. A liberális Bowles az inflációt tekintette fő veszélynek, ellenezte a követelések azonnali teljesítését, a fogyasztók érdekeit tartotta szem előtt. Snyder egyik hibás intézkedését országszerte sokáig emlegették. 1945. október 15-i hatállyal elrendelte az építőanyagok elosztási korlátozásainak megszüntetését, nőtt a felszabadított anyagok iránti kereslet, de nem a veteránok épít-

kezései és az új családi házak szaporodtak, hanem a jóval nagyobb profitot ígérő vállalati épületek. Ez ellentétes volt a kormány által szorgalmazott lakásépítéssel. Decemberben vissza kellett állítani az építőipari hiánycikkek elosztásának ellenőrzését. Bowles eleve helytelenítette az építőanyag-kontrol megszüntetését, de – mind máskor – alulmaradt a vitában az erősebb pozíciójú Snyderrel szemben. Az agrártermékek kapcsán Clinton Anderson mezőgazdasági miniszter volt az ellenlábas, aki a nagyfarmerek érdekeit képviselve, a termelői árak felszabadítását sürgette. Bowles ártámogatásokkal próbálta kivédeni a követelést. A farmerek azzal vádolták a kormányt, hogy a munkáságnak kedvez, ezért vonakodik megszüntetni az árelenőrzést. A marhatenyésztők sztrájkjal fenyegetőztek. Anderson keresztülvitte a termelői árak emelését. Történt ez annak ellenére, hogy Truman röviddel azelőtt kijelentette, nem engedi a húsárak drágitását. Ilyen fejleményeket kommentálva jelentette ki a kaotikus állapotok egyik megfigyelője, hogy az árkontroll 1946-ban inkább szitát, semmint „plafont” jelentett.

Az Árhivatal megalapozott rekonverziós gazdaságpolitika, tisztázott hatáskör és elnöki támogatás esetén hatékonyabb munkát tudott volna végezni. Hozzá kell azonban tenni, hogy a Kongresszus is gátolta az árelenőrzést, késlekedett az elnök által kért törvényalkotással. Az állapotok jellemző mozzanata volt, hogy Truman 1946. február 25-én visszaállította a háború befejezése után megszüntetett gazdasági stabilizációs hivatalt. Vezetője az Árhivatalban viselt posztjáról lemondott Chester Bowles lett. Amikor azonban Bowles értesült a Kongresszuson folyó törvény-előkészítésről, e posztjáról is távozott. Lemondásával nagymértékben gyengültek az inflációt fékező erőfeszítések, melyeket gátolt az a tény, hogy Truman és munkatársainak többsége az üzleti világ útjában álló korlátok felszámolására törekedett. Az elnök a békeidőben alkalmazott árelenőrzést Amerika-ellenes tevékenységnek, egyik sajtóértekezletén rendőrállam-módszernek nevezte.³¹

A munkásság létkérdéseinek kevés figyelmet szentelt az elnök. Az AFL és a CIO vezetői szóvá tették a Fehér Házzal való kapcsolat hiányát. A CIO kiadványa leszögezte: „Washingtonban már nem az a vezetés irányít, melynek támogatásában Roosevelttel hivatalviselése idején részesültünk.”³² A statisztikai adatok a gyáripari munkások helyzetének romlásáról tanúskodtak. A heti átlagkereset 1944-ben 45,70 dollár, 1945-ben 44,20 dollár volt, 1946-ban 43,32 dollárra esett vissza. A keresetek csökkenésében közrejátszott, hogy a túlóra megszüntével nem kaptak bérpótlékot a munkások. A megélhetési költségek emelkedése és a keresetek visszaesése következtében 30 százalékra becsülték a munkások vásárlóerejének csökkenését. 1945-ben 4750 munkabeszüntetés volt, melyben 3,5 millió munkás, az összes dolgozók 8,2 százaléka vett részt, 38 millió munkanap esett ki. 1946-ban 4985 munkabeszüntetés volt 4,6 millió munkás részvételével, ami az összes dolgozók 10,5 százalékának felelt meg, a kiesett munkanapok 116 millióra szöktek fel. A sztrájkokat mindkét évben elsősorban a bérkérdések okozták.³³ Truman elzárkózott a béremelési követelések hivatalos jóváhagyása elől, de nem hagyhatta figyelmen kívül a 15 millió tagot, a munkaerő 24 százalékét tömörítő szakszervezetek erejét. Számára a sztrájk volt az egyedüli fejlemény, amellyel a kormánynak érdemben kell foglalkoznia.

1945 második felében sztrájkhullám söpört végig Amerikán. Sztrájkoltak a szénbányászok, az olaj- és a faipari munkások, a dokkmunkások, 175 000 autóiipari munkás 19 államban tette le a szerszámot. Sztrájkveszély volt az acéliparban és a vasutaknál.

Az elnök 1945. november 5-re értekezletet hívott össze. 36 küldött képviselte a munkásokat és a munkáltatókat. Truman értésükre adta, hogy a kormány nem vesz részt a vitában, s figyelmeztetett, ha nem egyeznek meg, a Kongresszushoz fordul. Az értekezlet november 30-án eredménytelenül zárult. Truman december 3-án törvényalkotását kérte. Terve értelmében, melyről nem tanácskozott előzetesen a szakszervezeti vezetőkkel, ténymegállapító testületek kivizsgálják a munkaügyi vitákat, ajánlásokat dolgoznak ki a rendezésre, tevékenységük tartalma alatt 30 napig érvényes ún. lehigh-gadási idő során sztrájktilalom van. Megelőzve a törvényhozást, rendelettel létrehozta a testületeket. A szakszervezetek élesen tiltakoztak. Philip Murray a CIO nevében a roosevelti politikától való nagymérvű eltávolodásnak minősítette Truman törvényjavaslatát.

Az autóipari munkások sztrájkja volt az új módszer első próbatétele. Truman ténymegállapító testületet küldött ki a General Motorshoz. Azt a kijelentést tette, hogy a testület betekinthesse a vállalat üzleti könyveibe a profitok megállapítása végett. A General Motors vezetősége elutasítóan reagált. Leszögezte, nem vesz részt olyan akcióban, amely az amerikai vállalkozási rendszer megszüntetéséhez, parancsuralmon alapuló gazdaság megteremtéséhez vezet.³⁴ Truman nem akart ujjat húzni az óriásvállalattal, szemet hunyt a történetek felett. Meghátrálása nem öregbítette presztízsét. A sztrájk 1946 márciusában kompromisszummal ért véget. Az acélipari munkások 1946. január-februári sztrájkjának felfüggesztését követelte Truman, majd Snyder útján alkudozni kezdett az United States Steel Corporation vezetőivel, akik a béremelések fejében az acélárak felszabadítását követelték. Snyder jelentős áremelést ajánlott fel az acélműveknek, kétszeresét annak, amit az Árhivatal a béremelések alapján indokoltnak tartott. A győztesek az acélipar urai lettek. Az acélgyártmányok felemelt árai továbbgyűrűztek. Újabb lökést adva az inflációnak. Bowles ekkor mondott le az Árhivatal vezetői posztjáról, tiltakozva Snyder káros kihatású tevékenysége ellen.

A sztrájkhullám a vasúti dolgozók és a szénbányászok sztrájkjaiban tetőzött. 1946. május 23-án 300000 mozdonyvezető és vasutas lépett sztrájkba. Truman azzal fenyegetőzött, ha azonnal nem veszik fel a munkát, katonasággal üzemelteti a vasutakat. Május 25-én a Kongresszus két házának együttes ülésén szükségstörvényt alkotását kérte, mely bírósági végzés útján tiltja a sztrájkfelhívásokat, megfosztja a sztrájkolókat a szolgálati idejük alapján szerzett jogaiktól, büntetést szab ki, s felhatalmazza az elnököt, hogy szövetségi kezelésbe vett üzemek sztrájkolóit katonai szolgálatra hívja be. A javaslat megdöbentette a munkásokat és a liberálisokat. A CIO-szakszervezetek 1170 képviselője Truman a bankárok és vasúttársaságok első számú sztrájktrójként emlegette. Még Taft szenátor sem helyeselt. Kijelentette, hogy a javaslat sérti a jogszolgáltatás valamennyi elvét. A munkások barátjának aligha tekinthető szenátor nem a sztrájktilalmat kifogásolta, hanem azt, hogy a Fehér Ház kezdeményezett. A szenátus elutasította a katonai behívást. A sztrájk megszűnt, mert az elnök nyomásának legtovább ellenálló két szakszervezet elfogadta a korábban elutasított kompromisszumot.³⁵

Időközben új szakaszba lépett a szénbányász-sztrájk. Truman eredménytelen közvetítési kísérletei után több hónapig szövetségi ellenőrzés alatt működtek a bányák. A Fehér Ház jónak látta nem felvetni a vasutas sztrájk kapcsán javasolt módszert, de a kormányzati ellenőrzés is kényszerintézkedés volt, csak formájában tért el amattól. Truman bírósági végzéssel akarta kierőszoakolni a kormány elleni akciónak

minősített sztrájk beszüntetését. Az egyenlőtlen küzdelemnek újabb kényszerintézkedés vetett véget: a bányász-szakszervezet vezetőjét a bíróság megsértése ürügyén pénzbírsággal sújtották, a szakszervezetet 3,5 millió dollár fizetésére kötelezték. A két sztrájk elfojtásának módja nemcsak a munkássággal élezte ki a Fehér Ház kapcsolatát, hanem fokozta a haladó gondolkodású rétegek ellenérzését is a kormányzattal szemben. A novemberi választásokra készülődő demokrata párti hatalmi rendszer esélyeit rontották e fejlemények.

Truman szelet vetett és vihart aratott a ténymegállapító testületekre tett 1945. decemberi előterjesztésével. A törvényhozás 1946. június elején küldte meg a sztrájkok meggátlását célzó javaslatát. Az elnök június 11-én megvétózta a saját előterjesztését túllícitáló kongresszusi javaslatot. A vétó fő oka az volt, hogy a törvényhozás ki akarta venni a munkaügyi minisztérium hatásköréből a vitás kérdések rendezésével megbízott szerv felügyeletét. A vétót csak öt szavazat mentette meg a hatálytalanságtól. Az elnök két következtetést vonhatott le: hacsak újabb, elfogadható javaslat nem születik, nincs jogalapja a sztrájkok megelőzésére, meggátlására irányuló kormányakciónak, s mélyülnek az ellentétek a Capitoliummal. Az utóbbit az árelenőrzéssel kapcsolatos vita is bizonyította. Az elnök június 29-én megvétózta az árelenőrzés egyéves meghosszabbításáról szóló képviselőházi határozatot, mely áremelési rendelkezéseket is tartalmazott. Truman rádióbeszédben jelentette be, hogy a vétót inflációgerjesztő áremelések indokolták, s felhívta az országot az árkorlátozások további önkéntes betartására, míg a Kongresszus elfogadható törvényt alkot.

A vétó folytán július 1-től megszűnt az árelenőrzés. Az elnöki felhívásnak nem volt foganatja: 28 fontos alapanyag ára két hét alatt 35 százalékkal nőtt. A Kongresszus új törvényjavaslatát, mely némileg korigálta a megvétózott változatot, Truman 1946. július 25-én írta alá. Az árelenőrzés egyéves haladékot kapott, de mindjobban gyengült. Egyik intézkedése általános felháborodást keltett. Az új törvényre hivatkozva visszaállította a július 1-től szabad áron eladott marhahús árelenőrzését: a farmerek a hús visszatartásával reagáltak az intézkedésre. A lakosság a kormány kapkodásainak tulajdonította a húshiányt. Truman október 14-én kapitulált: azonnali hatállyal megszüntette a húsok árelenőrzését. Az infláció tovább nőtt. Az elégedetlenség a novemberi választási győzelemre számító republikánusok malmára hajtotta a vizet. Jelszavuk rövid kérdőmondat volt: „Megelégték már?” – remélve, hogy a demokrata rezsimre és személy szerint Trumanre különböző okok miatt neheztelő szavazók zöme igennel fog felelni.³⁶

A rekonverzió 1946 őszén nagyjában-egészében véget ért. A gyárak egyre inkább képesek voltak az igények kielégítésére. A kormányzat nem támogatta új vállalatokat a leszerelt hadiüzemek megvásárlásában, noha eredetileg, a nagyipar hatalmának fékezése végett, ezt helyezte kilátásba. A megvételre kínált gyárakat többnyire a monopóliumok kaparintották meg. Az átállás döntő mértékben az óriásvállalatok potenciálját erősítette. Profitjaik növekedése a vállalati nyereségek adatain mérhető le: az összes iparvállalat nettó profitja 1945-ben 10,5 milliárd dollárt, 1946-ban 16,3 milliárd dollárt tett ki.³⁷ A big businessnek minden oka megvolt, hogy a rekonverziót az ún. normális idők nyitányának tekintse. Csak a szövetségi ellenőrzés maradványait és a Fehér Ház New Dealre emlékeztető néhány előterjesztését kifogásolta.

Az ellenőrzés azonban egyre erőtlenebbé vált, az előterjesztések pedig a konzervatív koalíció tiltakozásába ütköztek. Az üzleti világ üdvözölte a háború idején létrehozott kormányzervek zömének megszüntetését és azt, hogy a még működők – köztük az Árhivatal – sorsa is megpecsételődött. A rekonverzió politikai-eszmei síkon a konzervativizmus előretörését, a liberalizmus elbizonytalanodását eredményezte. A liberálisok frusztrációjának fő tényezője a Truman-rezsimmel szembeni elégedetlenségük volt. Ugy látták, tévesnek bizonyultak az 1945. szeptember 6-ai kongresszusi üzenet nyomán kialakult pozitív vélekedések az elnökről, a valóság megcáfolta a meghirdetett gazdaság- és társadalompolitikához fűzött reményeiket. Ami az indulatoktól átfűtött liberálisok előtt lejátszódott, ellentéte volt egy évvel azelőtti feltevéseiknek. Akkor azt hitték: Truman Roosevelttel nyomdokain halad, képes rábírní a vonakodó Kongresszust a New Deal továbbfejlesztő program megalapozására. Ezzel szemben azt tapasztalták, Truman személyisége, politikusi alkata folytán nem alkalmas e szerepre, intézkedései ellentmondásosak, improvizáltak, melyekkel elidegeníti a demokrata párt sok hívét, erősíti az ellentábort. Hivatalviselésének presztizsromboló gyakorlatát e szójátékkal jellemezte a gúnyolódo közvélemény: „Tévedni trumani dolog.”

Az indulatok gátolták a történtek tárgyilagos megítélését. A liberális kortársak szem elől tévesztették, hogy – a korszakkal foglalkozó egyik történész szavaival élve – olyan súlyos problémák tornyosultak Truman előtt, amelyekkel egy tapasztaltabb, rátermettebb elnök is csak nagy nehézségekkel birkózott volna meg.³⁸ Történeti távlatból vizsgálva a tárgyalt időszakot, meg kell állapítani: nem volt indokolt számonkérni a Truman-kormánytól a New Deal továbbfejlesztési programjának megvalósítását ezekben a zaklatott hónapokban.

Jegyzetek

1. *Stuart Chase*: Democracy Under Pressure. New York, 1945. 113–114.
2. A New Deal-lel Az Egyesült Államok gazdaságpolitikája és külpolitikája, 1933–1939. c. munkám foglalkozik. Sajtó alatt.
3. A liberalizmus, mint amerikai gazdasági, politikai törekvés és eszmeáramlat azon reprezentánsairól van szó, akik a szövetségi kormányzat sokirányú beavatkozását sürgették, s e beavatkozástól várták a gazdaság és társadalom korszerűsítését célzó reformprogram megvalósulását.
4. *Stephen K. Bailey*: Congress Makes a Law. New York, 1950. 24–27.
5. Public Papers of Franklin D. Roosevelt. Ed. by *Samuel Rosenman*. Vo. XIII. 41.
6. *Alvin H. Hansen*: Social Planning for Tomorrow. In: The United States After the War. Ithaca, N. Y., 1945. 13–24.
7. *F. A. Hayek*: The Road to Serfdom. London, 1944. 52.
8. *Bailey*, 9–10.
9. *William H. Beveridge*: Full Employment in a Free Society. New York, 1945. 18.
10. A törvényjavaslat előkészítésére l. *Bailey*, 13–14., 24., 45–55., 57–59.
11. Congressional Record, 79th Congress, 1st Sess. 379.
12. *Karl Schriftgiesser*: Business Comes of Age. New York, 1960. 90–92.
13. *Schriftgiesser*, 67–70.
14. Uo.
15. Memoirs by *Harry S. Truman*. Vol. 1. Year of Decisions. Garden City, N. Y., 1955. 483.
16. Az 1945. szeptember 6-ai elnöki üzenetet l.: Nyugat-Európa, az Egyesült Államok és a nemzetközi helyzet 1945–1955. Szerk. *Zsigmond László*. Bp., 1971. 169–170.

17. *Bailey*, 116–117.; *Otis L. Graham, Jr.*: *Toward a Planned Society. From Roosevelt to Nixon.* New York, 1976. 88.
18. *Bailey*, 117–118.
19. Uo. 123., 128.
20. Uo. 164–167.
21. Uo. 171.
22. A törvény szövegét l. *Bailey*, 228–232.
23. *Edward S. Flash, Jr.*: *Economic Advice and Presidential Leadership.* New York, London, 1965, 18,
24. *Robert Lekachman*: *The Age of Keynes.* New York, 1965. 174.
25. *Arthur S. Link–William B. Catton–William M. Leary, Jr.*: *American Epoch. A History of the United States since the 1890's.* New York, 1967. 669.
26. *The Statistical History of the United States (a továbbiakban SHUS).* From Colonial Times to the Present. New York, 1976. 126., 135.
27. *Louis Hollander*: *The Role of Organized Labor in the United States Economy.* In: *The United States After the War*, 97–124.; SHUS 618.
28. *Walter D. Fuller*: *American Business After the War.* In: *The United States After the War*, 97–124.
29. *Jack W. Peltason*: *The Reconversion Controversy.* Indianapolis, 1950.
30. *Truman*, 488.; *Robert J. Donovan*: *Conflict and Crisis. The Presidency of Harry S. Truman, 1945–1948.* New York, 1977. 119–120.
31. *Eric F. Goldman*: *The Crucial Decade – and After. America, 1945–1960.* New York, 1960. 21.; *Barton J. Bernstein*: *Economic Policies.* In: *The Truman Period as a Research Field.* Columbia, Missouri, 1967. 99–100.; *Herman Miles Somers*: *Presidential Agency. The Office of War Mobilization and Reconversion.* Cambridge, Mass., 1950. 93–94.; *Truman*, 488–489.
32. *Alonzo L. Hamby*: *Beyond the New Deal: Harry S. Truman and American Liberalism.* New York, London, 1973. 66.
33. SHUS 169., 179.
34. *Donovan*, 122.
35. *Truman*, 498–502.; *Donovan*, 216–218.; *Hamby*, 65–67.
36. *Truman*, 489–491.; *Link – Catton – Leary*, 674–675.
37. SHUS 925.
38. *Barton J. Bernstein*: *America Since World War II.* New York, 1976. 18.